Looduskaitse selts Lahemaa rahvuspargi sünni juures

Andres Tõnisson

LKS-i 60. aastapäeva konverents Paides, 4. november 2026

Lahemaa kui rahvuspargi ajalugu

(Kaasik,1998; täpsustused: Koitjärv, 2011)

1967-1971: ettevalmistus

1971-1981: eneseleidmine;

- 1971-1975: algusaastad
- 1975-1981: arenduskava koostamine

1981-1997: küpsusaastad;

- 1981-1991: rahulik areng
- 1991-1997: kiirete muutuste aeg

Alates 1997: üle Eesti ühtsustatud kaitsepõhimõtted

- 1997-2005: iseseisev administratsioon jätkab
- 2006- reformid

Oma aja parim kaart matkamiseks Lahemaa rahvuspargis.

Joonistas: Edgar Valter

Koostas: Jaan Eilart

Fotod: Hillar Uusi

1977

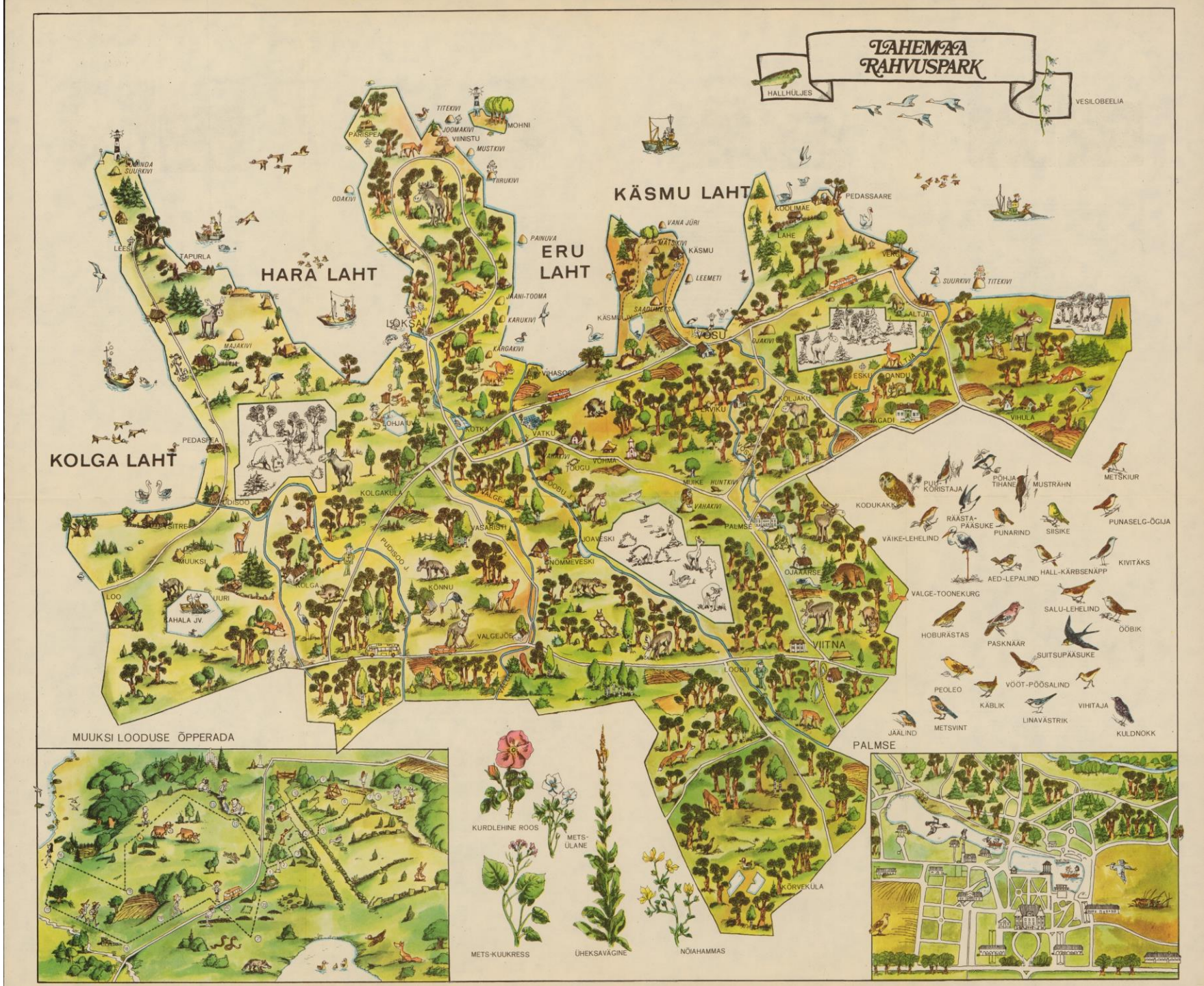

Rahvuspargist vabas tõlgenduses räägiti Eestis juba 1920. aastatel, n. seoses Pühajärve puhkekohaga

Hiljem hakati selliste (puhkemajanduslike) alade juures kasutama terminit *rahvapark*. Kõige kaugemale, küll mitte moodustamiseni, jõuti rahvapargiga Kloostrimetsas (Pirita Heakorra Selts, 1935)

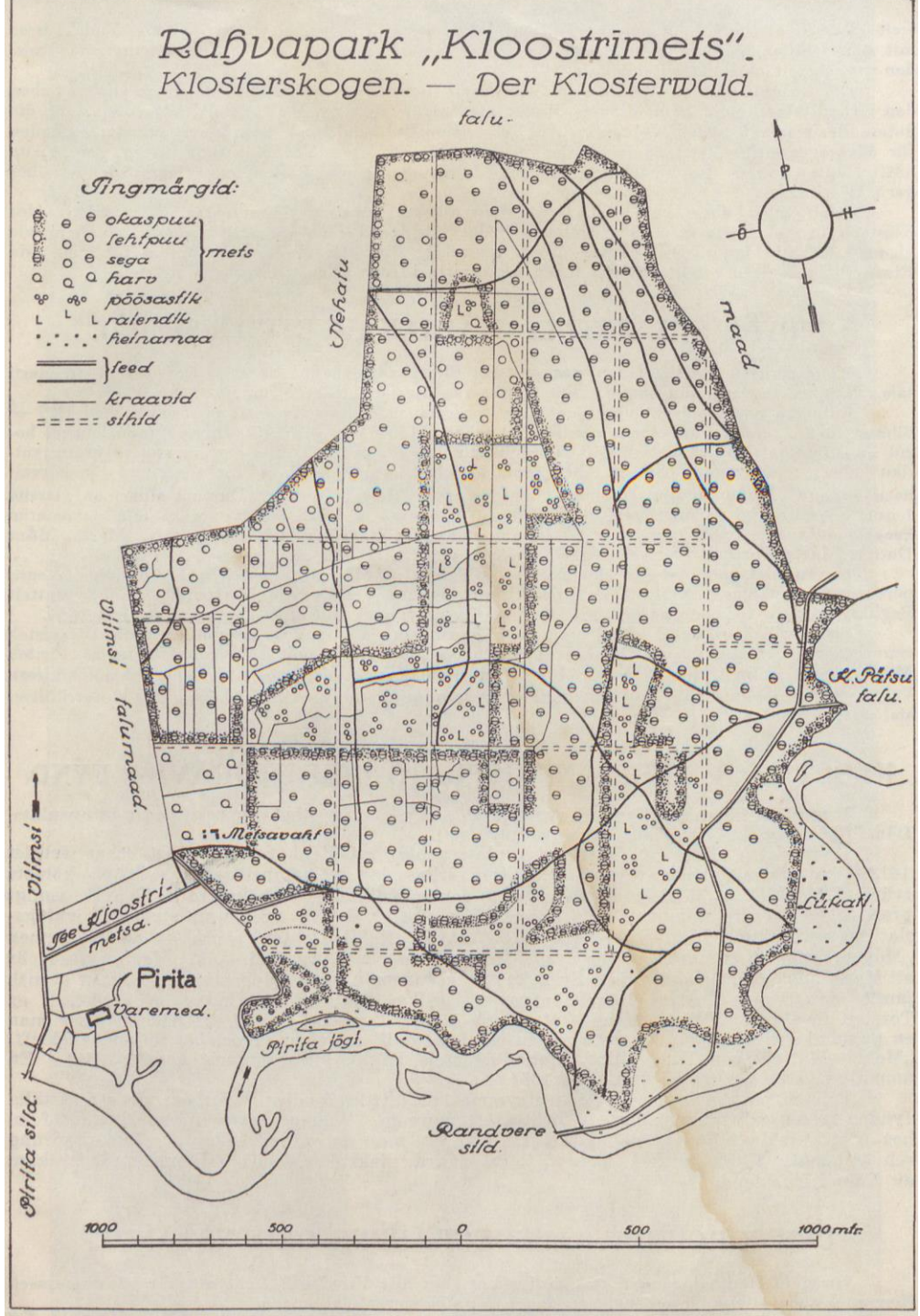

Kuni Lahemaa RP moodustamiseni räägiti meil valdavalt natsionaalparkidest

Ühe J. Eilarti Eestis ilmunud artikli, 1962, inglisekeelse pealkirjana vilksatab: *The National parks and permanent nature reserves (kahjuks jäi mul artikkel lugemata, salastatus tuli vahele)*

ning ühe laiapindse maastike planeerimise nõupidamise (1961) resolutsiooni jõuab: „pidada vajalikuks“ … moodustada kultuuriloolis-maastikuliste keelualade ja üksikelementide kategooriad ning alustada tööd …

(nõupidamise kogumikus, 1964, on nimetatud 4 ala ja 21 üksikelementi)

Eduard Ole, Käsmu motiiv, 1937

Laulupeo kuusik Kuusalu Raamatikumäel, 1969

Kuusesalu – istutus, sada aastat Kuusalu meeskoori rännakust I laulupeole Tartu. Kivi on püstitatud 50 aastat hiljem

LKS-i Kuusalu osakond, Maido Urbas, üks algataja

samal aastal mälestuskivi Gustav Vilbastele Saunjas

Maido Urbas, juba LKS Sonda osakonna esimehena, oli kandidaat Lahemaa RP direktori kohale

Salu rehetare saab uue laudkatuse, 1969

kaasa aitasid rajoonis töötavad ja/või LKS-iga seotud entusiastid:

Juhan Voist

Jaan Remmel

Karl Siimon

Ann Marvet

LKS-i välja antud raamat, 1968

oli Jaan Eilartil (jagamiseks) kaasas IUCN-i X peaassambleel, New-Dehli, India, 1969

raamatu, mõne teise veel, näiteks „Loodus kutsub“ 1969, sai ka India peaminister

samal kongressil valiti Eilart IUCN-i Rahvusparkide sektsiooni liikmeks (kui NL esindaja)

… koju saabus ta kohvritäie rahvusparkide-alaste materjalidega

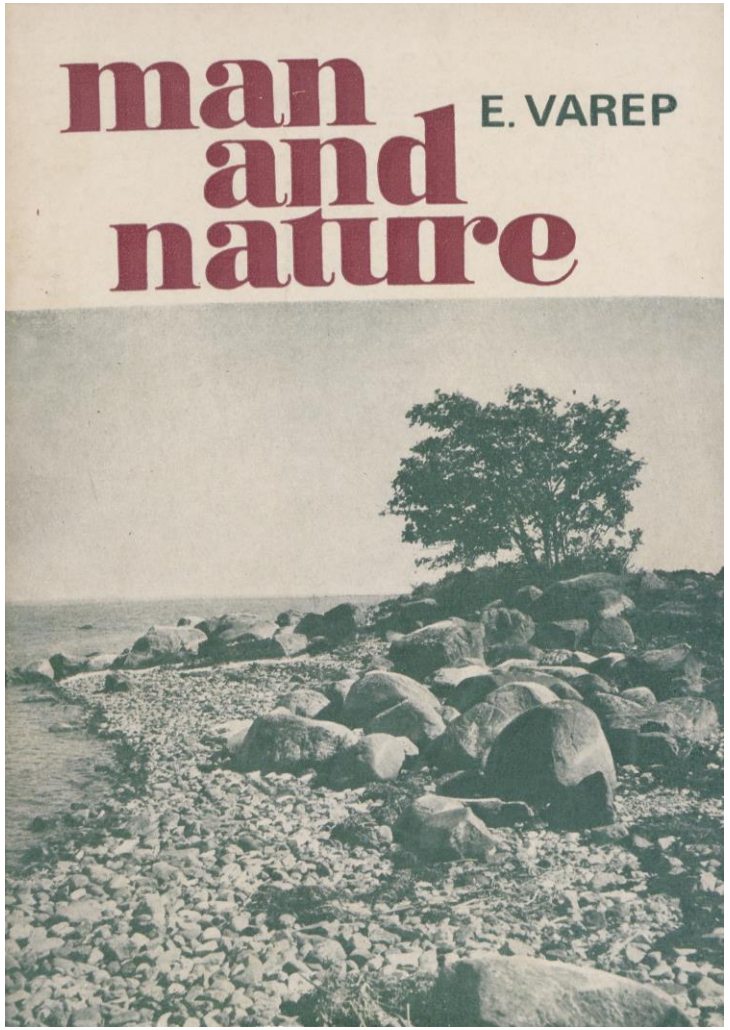

Lahemaale lähemad LKS-i osakonnad, asutamise jrk

6. Rakvere - 28. jaanuar 1968, Ilmar Epner.

13. Kuusalu - 11. aprill 1967, Maido Urbas (kuni 1969)

34. Lahemaa - 17. juuli 1971, Ilmar Epner (alates 28. aprill 1973 – Arne Kaasik)

35. Haljala - 22. jaanuar 1972, Leelo Kallaste

Ott Kool, Rakvere osakond.
1968, Haanja

Edgar Tõnurist – missioon Lahemaa

Edgar Tõnurist töötas Lahemaaga surmani

EFA.723.0.334770

K I N N I T A T U D

Eesti Vabariigi Valitsuse 28. aprilli 1992. a. määrusega nr. 132

LAHEMAA RAHVUSPARGI NÕUKOGU KOOSSEIS

Esimees: T. KAASIK - Eesti Vabariigi keskkonnaminister

Sekretär: T. KOITJÄRV - Lahemaa Rahvuspargi asedirektor

Liikmed: I. ETVERK - Eesti Metsainstituudi direktor; A. KAASIK - Lahemaa Rahvuspargi direktor; L. KALJUVEE - Lääne-Viru maavanem; J. MARTIN - Eesti Teaduste Akadeemia akadeemik; M. ZERNAND - Harju maavanem; M. KUBO - Eesti Vabariigi kultuuriminister , A. TARAND - Eesti Vabariigi Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni esimees; F. TOMPS - Eesti Vabariikliku Linnaehitus- ja Arhitektuurimälestiste Kaitse Valitsuse juhataja; E. TÕNURIST - Lahemaa Rahvuspargi mittekoosseisuline ekspert

MMLKM tellimus LKS-ile, 1968

Andmeid Lahemaa looduslikest tingimustest ning asulastikust ning nende rakendamise võimalustest rahvuspargi moodustamiseks

Lepinguline töö valmis 1969, kaasa haaratud said mitmed LKS-i ja/või LKR-i liikmed:

Üldjuhendaja - Jaan Eilart, Asulastik ja asustus - Endel Varep, TRÜ dotsent
Etnoloogia - Jüri Linnus, ERMi eelkäija
Pinnamood - Elle Linkrus, Elvi Freiberg, TRÜ, vanemlaborant ja tudeng, 1969
Piirid, kõlvikud, maakate - Maire Lehtmets ja Kaimo Karjus (EPA, maakorralduse tudengid, 1969)
Metsad - Tõnis Täär ja Juhan Lepik (EPA, metsandus, tudengid, 1969 ja 1970)
Loomastik - Anu Sillaots (TRÜ, zooloogia, tudeng, 1970)
Laienemisvõimalused Kõrvemaal – Juhan Voist (TRÜ, geograafia, tudeng, 1975)
Arvo Miilmetsa (geograafia, 1971) – maastikuliselt väärtuslikud talud (osa laiemast inventuurist)

Elle Linkrus – nagu ilmnes, oli ta teinud eeltööd Lahemaa uurimisel juba kümme aastat

Pärispea kerkimine

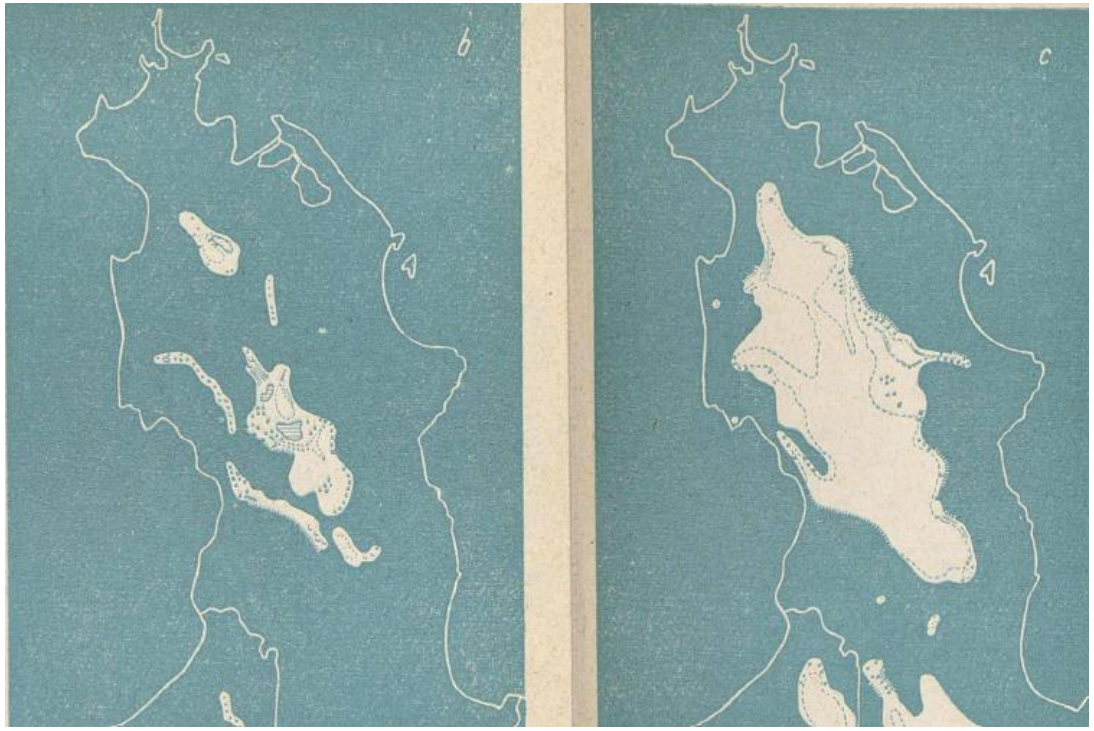

Andmeid maastikulisest keelualast „Valgejõe org“, 1963, diplomitöö, ilmus LKR-i 1. kogumikus

Esimene *Lahemaa* kui kohanime mainimine sõjajärgses „Eesti Looduses“ (1966/4 – Merest sündinud)

Loodimisprofiile Lahemaal kokku: 319 km

Lahemaa ainelisi kirjutisi aastatel 1960-2011

Panustajaid Seltsist:

Tõnis Täär – Lenini dekreedi ehk esimene tutvustus (EL 1967/1)

Lembit Odres (1921-2010, kodu-uurija, alates 1972 EKE Projekti Lahemaa rahvuspargi projekteerimise grupi vaneminsener arhitektuurimälestiste inventeerimisel ja etnograafiliste esemete arvele võtmisel.

6814 negatiivi ERM-is

Panustajaid:

Fredi Tomps, muinsuskaitsemees:

1969-70 vaatas koos LKS-iga ühiselt üle ligi 700 Eesti talu (ei tea, kuipalju Lahemaal, aga koostöö oli)

1971-83 vaatas koos EKE Projektiga üle Lahemaa külad (u 100, eriti Altja), mõisatest eriti Sagadi

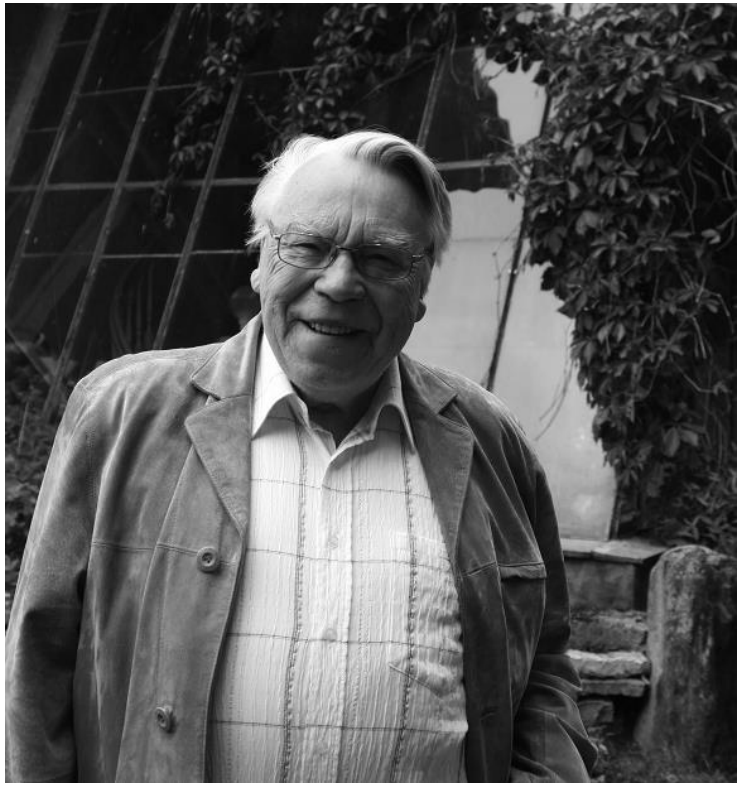

Jüri Linnus, etnoloog, alates 1968

Helilooja Veljo Tormis - Lahemaa Rahvamuusikud algataja (1975 – Viivi Voorand) ja kirjanik Osvald Tooming – „Puude taga on mets“:

Palmse mõisa, tema tohutu pargi ja kilomeetrite kaugusele ulatuvate alleede taastamine muutub mõttekaks siis, kui selle kõrval saab oma ilme tagasi ka mõni põline eesti talupojaküla, 1975

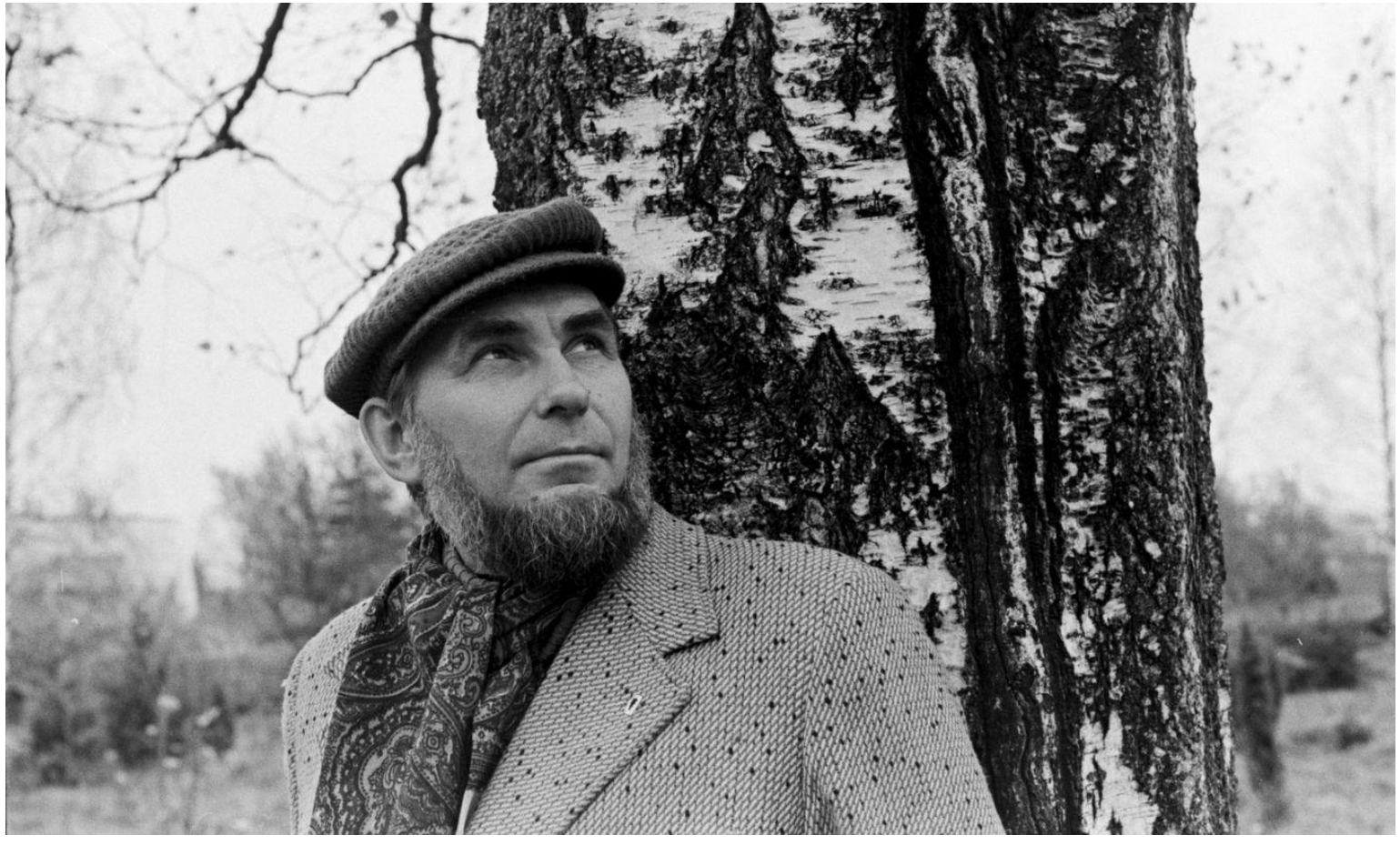

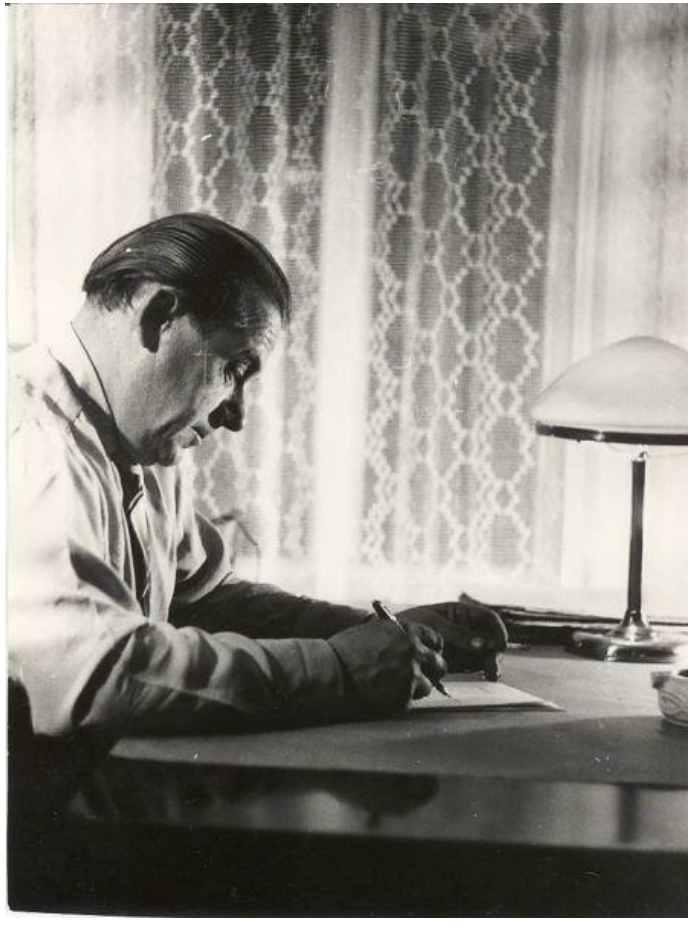

Eesti NSV kompleksse territoriaalplaneerimise skeem. Kd 2 – Looduse kasutamine. 1971

Esimese riikliku planeeringu taustamaterjal, kolmes köites, 1000 lk

Ehituskomitee tellimusel (L. Volkov) ja TRÜ koostamisel (A. Raik) valminud n-ö planeeringu kirjeldav osa

Funktsionaalne tsoneerimine ei sisalda veel Lahemaad, küll leidub aga vastav ettepanek kui esmane vajadus, järgneksid kultuurilis-maastikulised kaitsealad (6), edasi sood ja loopealsed jt.

Maastikulise uurituse seisukohalt on Lahemaa n-ö vähese uuritusega (3. klass ehk 70% Eesti alast. 2. klassi aladena kirjas näiteks Hiiumaa ja Võru rajoon)

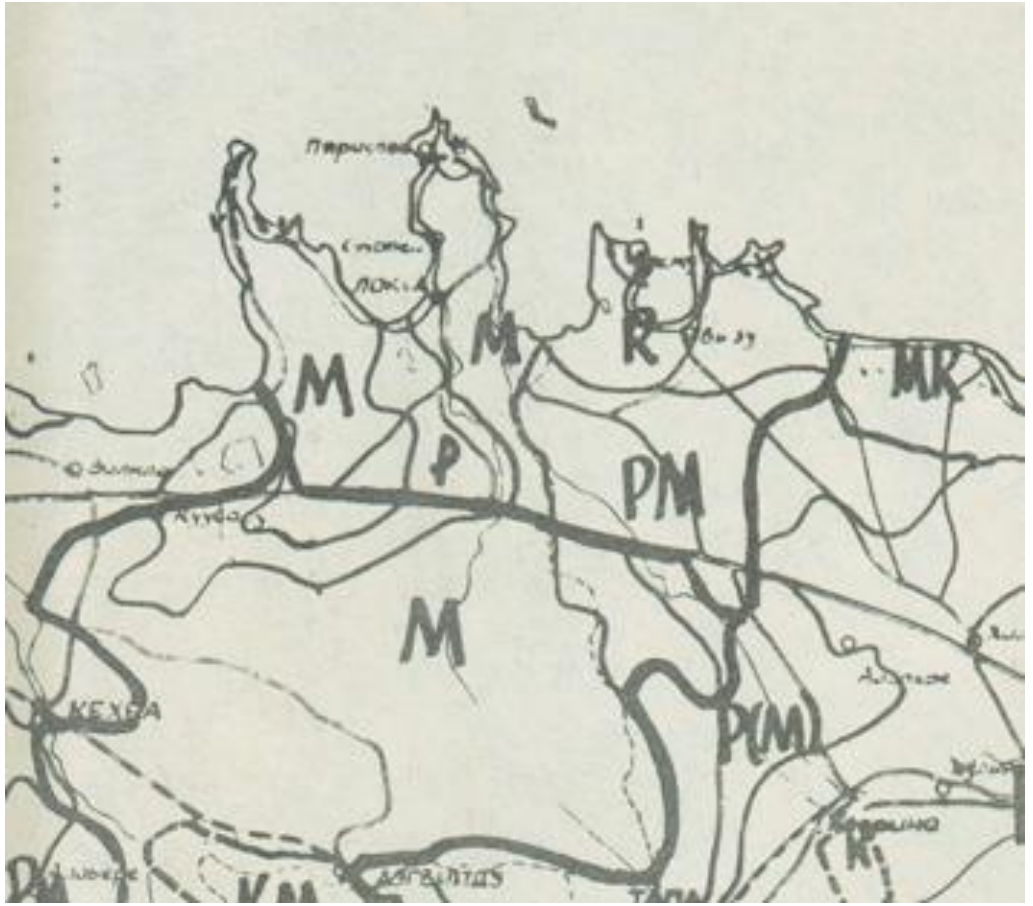

Turismi vaatamisväärsused, 1971

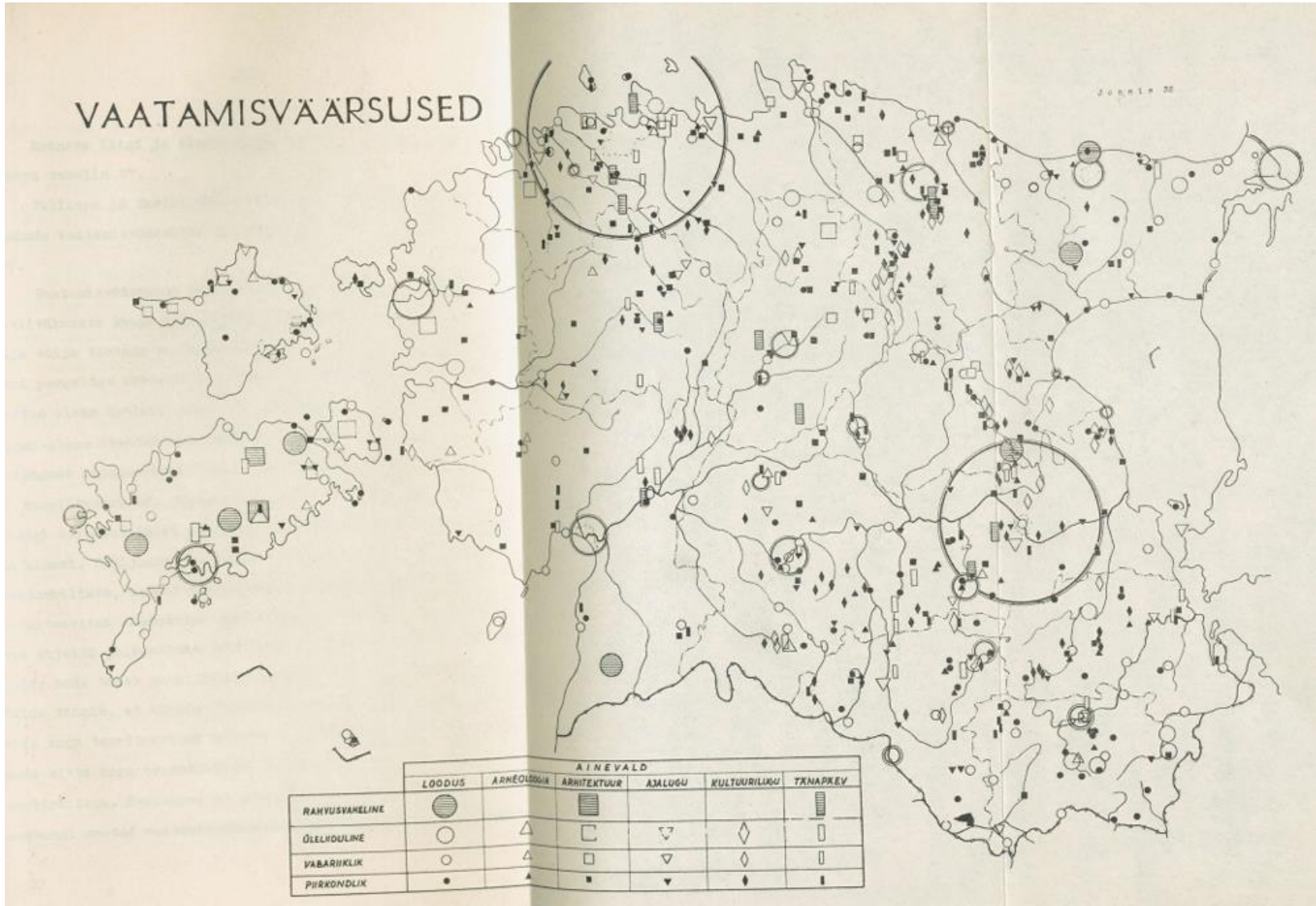

Kaitsealad enne Lahemaad

kokku 1,8% maismaast

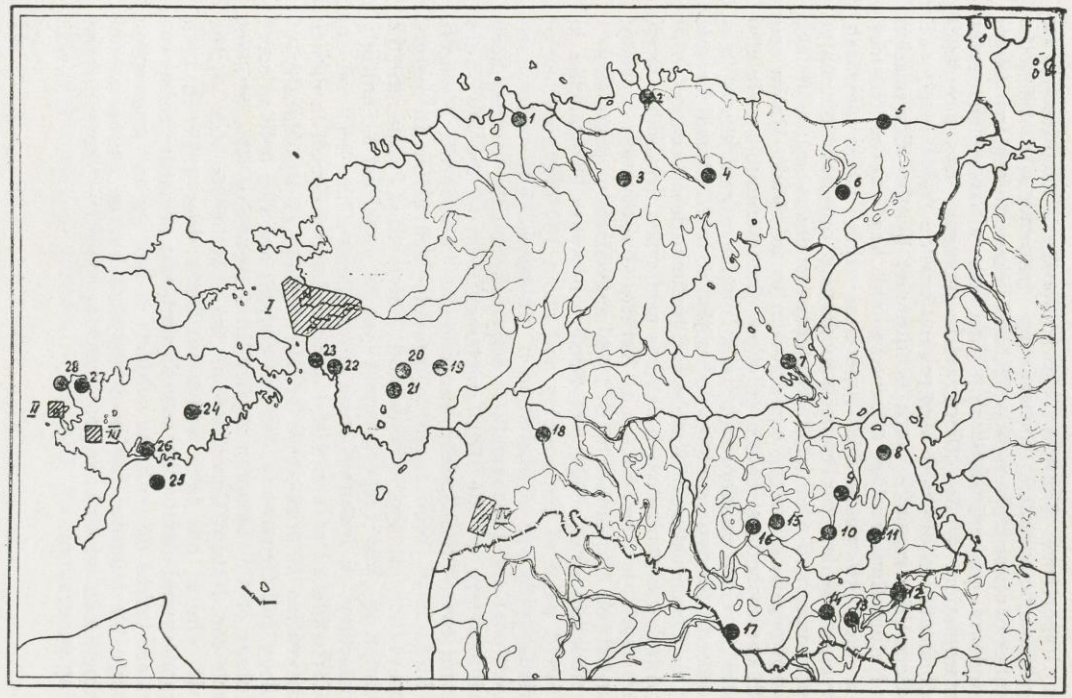

FIG. 3. NATIONAL RESERVES AND OTHER PROTECTED AREAS.

Alates 1958 oli kaitsealade pilt püsinud muutusteta

Kaitsealade optimaalseks ulatuseks peeti 12-15% (Renno, 1970)

Moesõnaks oli kujunemas rekreatiivne potentsiaal

TA Looduskaitse Komisjon (Kumari) oli solvunud, et Lahemaad uuriti ilma temata ja pidurdas rahvuspargi moodustamist

Pärast LKS-i uurimust:

1971 valmib ministeeriumis (SKB-s) Lahemaa generaalskeem. Autorid: Tappo, Brafmann, Pettai, Ranniku, Eilart

direktorina, alates 1. aprillist Ilmar Epner

Lahemaa RP moodustatakse 1. juunil 1971

põhimäärus jaanuarist 1972

kõrgkoolidest sai suurimaks toetajaks EPA (A. Rüütel)

27. aprill - LKS Rakvere ja Lahemaa osakondade konverents

esimene jaanituli Altjal 1972, 1500 osalejat

suvel alustas esimene üliõpilasmalev

„Eesti Loodus“ erinumber (1972/11)

Lk-aluse maa pindala Eestis kahekordistus

TOIMETUSELT. Käesoleva ajakirjanumbri koostamisel oleme põhiliselt lähtunud neist Lahemaa Rahvuspargi piiridest, mis kinnitati Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega nr. 300 1. juunist 1971 (skeemil — 1). Hiljem laiendati rahvuspargi territooriumi, luues sellele ümbritsevatest metsamaastikest kaitsetsooni. Kaitsetsooni (skeemil — 2) arvati:

1) idas: Altja—Mustoja—Vainupea—Karula—Vihula ning Sagadi—Viitna vahelised metsad ja Vainupea küla;

2) lõunas: Loobu—Kõrveküla vaheline loodusmaastik metsade, rabade ja järvedega ning Tallinn—Narva maanteest lõunasse jäävad metsad riigimetsa piirini;

3) läänes: Tsitre pank loopealsete ning klindialuste metsade ja rohumaadega; kadastikud rohkete kivikalmetega — Hundikangrute ala.

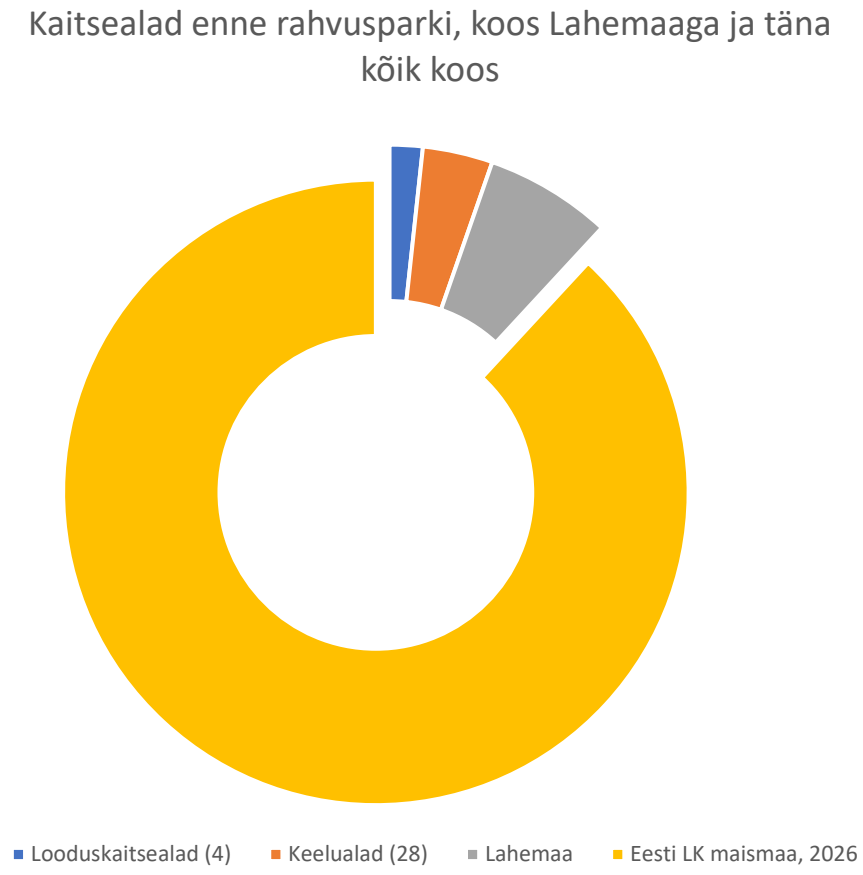

Jaan Eilart TRÜ ajalehes, 25. juuni 1971

Kirjutis Lahemaa RP moodustamise kohta annab aimu, et mõeldi „pisihaardest“ kaugemale

see oli ühtlasi esimene viide Aegviidu polügooni perspektiivsele hõlvamisele

(sinna läks veel 20 aastat)

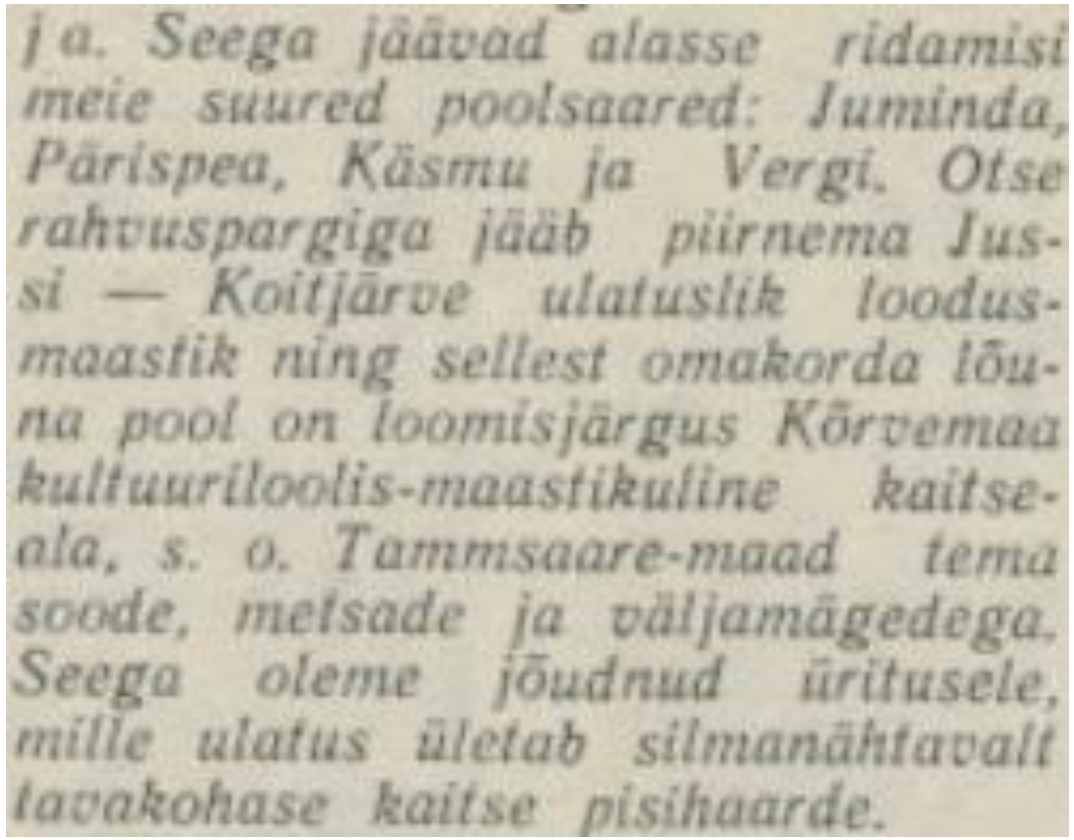

ja. Seega jäävad alasse ridamisi meie suured poolsaared: Juminda, Pärispea, Käsmu ja Vergi. Otse rahvuspargiga jääb piirnema Jussi — Koitjärve ulatuslik loodusmaastik ning sellest omakorda lõuna pool on loomisjärgus Kõrvemaa kultuuriloolis-maastikuline kaitseala, s. o. Tammsaare-maad tema soode, metsade ja väljamägedega. Seega oleme jõudnud üritusele, mille ulatus ületab silmanähtavalt tavakohase kaitse pisihaarde.

Edgar Tõnuristi ringkiri juriidilistele liikmetele (13. maist 1971). LKS Teated nr 1, juuli 1971

… Kuna seltsi juhatusele on saabunud järelepärimisi seoses NSVL Põllumajanduse Ministeeriumi 31. detsembri 1979. a. käskkirjaga nr 438 „Täiendavatest abinõudest puuduste kõrvaldamiseks kolhooside ja sovhooside rahaliste vahendite ….“, teatame, et seltsi vahekordade vormistamine juriidiliste liikmetega on toimunud igati vastavalt kehtivatele nõuetele …

Ühtlasi teatame, et Eesti NSV Looduskaitse Seltsi jooksev arve asub alates 15. aprillist 1971. a. NSV Liidu Riigipanga Tallinna Linna Keskosakonnas, arve nr. 70039.

Soovime Teile jõudu ja edu looduse ja inimese vahekordade kaasaegsel teaduslikul lahendamisel.

Arenduskava koostamise periood

Korraldajaks Metsainstituut (August Örd)

Alustati Lahemaa Uurimuste sarjaga (I-III), Ivar Etverk

Lahemaa Nõukogu loodi 1972 oktoobris, selle vanematekogu esimeheks sai ja jäi Tõnurist. Sekretäriks Ann Marvet. Nõukogu korraldas 12 erialasektsiooni tööd sh:

Rahvaluule (Tormis)

Põllumajandus (Guido Talijärv)

Looduskaitse (Eilart)

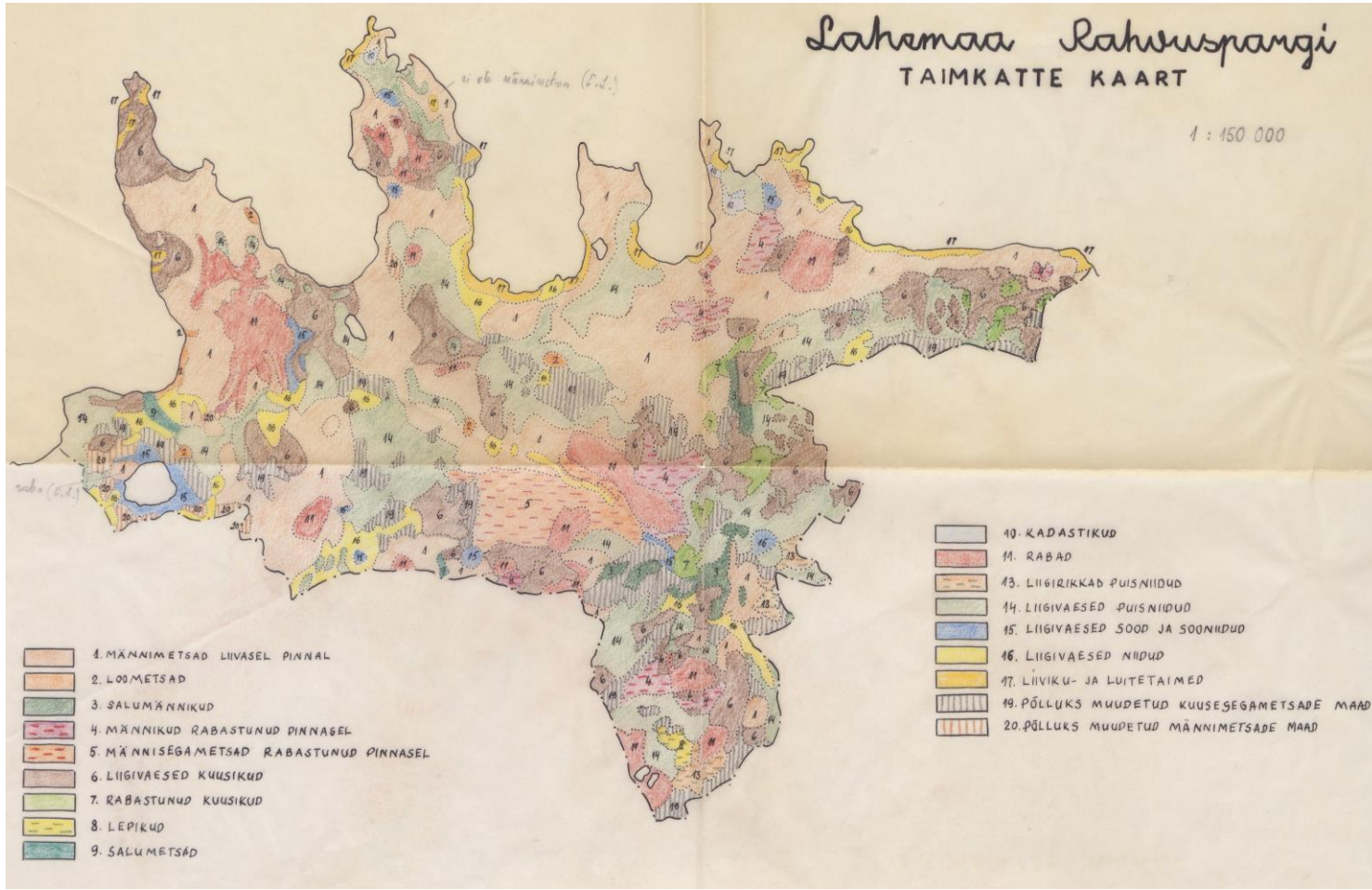

Botaanikasektsiooni juhtis Hans Trass, tööd tegi Aino Kalda

Diplomitöid Lahemaast 1970. aastatel

GEOGRAAFIA

Loigu, Ave. Vergi piirkonna looduse õpperadade süsteem. 1974

Männimäe, Ene. LRP vetevõrk. 1975

Järv, Epp. LRP kliima. 1977

Poltimäe, Peep. Viitna-Soomukse füüsiline geograafia. 1977

Kübar, Ene. LRP allikad. 1978

Aaviksoo, Kiira. Rannikualade rekreatiivsete eelduste … (LRP). 1979

Mändla, Eve. Territooriumi looduslikkuse hindamine LRP näitel. 1979

Ploom, Tiina. Reljeefi hindamine rekreatsiooniks. 1979

Visnapuu, Jüri. Viitna ja Mägede mõhnastiku paigaseline struktuur. 1979

BIOLOOGIA ja METSANDUS

Täär, Tõnis. Rajatava LRP lääneosa pargimetsanduslik ... (EPA) 1969

Kägu, Aita. LRP idaosa linnustikust. 1972

Proodel, Anu. Zooloogilisi ekskursioone LRP-s. 1973

Umalas, Mai. Kompleksprofiil LRP-s. (EPA. metsakorraldus). 1974

Reinvald, Tõnu. LRP lääneosa Viitna metsade kujundamine (EPA, mets). 1974

Jaanits, Enel. LRP samblike floora. 1976

Lõugas, Tiit. Söögiseente ressurssidest mõnede LRP… (EPA, mets). 1976

Pall, Sirje. Käsmu poolsaare taimkate. 1977

Vilde, Raimolt. LRP metsade epigeiliste sammalde seos metsatüüpidega. 1977

Remm, Kalle. Koljaku-Oandu reservaadi samblarinde loomastiku mudel. 1977

Olli-Saal, Mai. Vergi poolsaare taimkate. 1978

Arutelu looduskaitse teemal

LKS-i liige, geodeet Aadu Kumari mõõdistas Lahemaa suuremad rändrahnud, alustas 1976

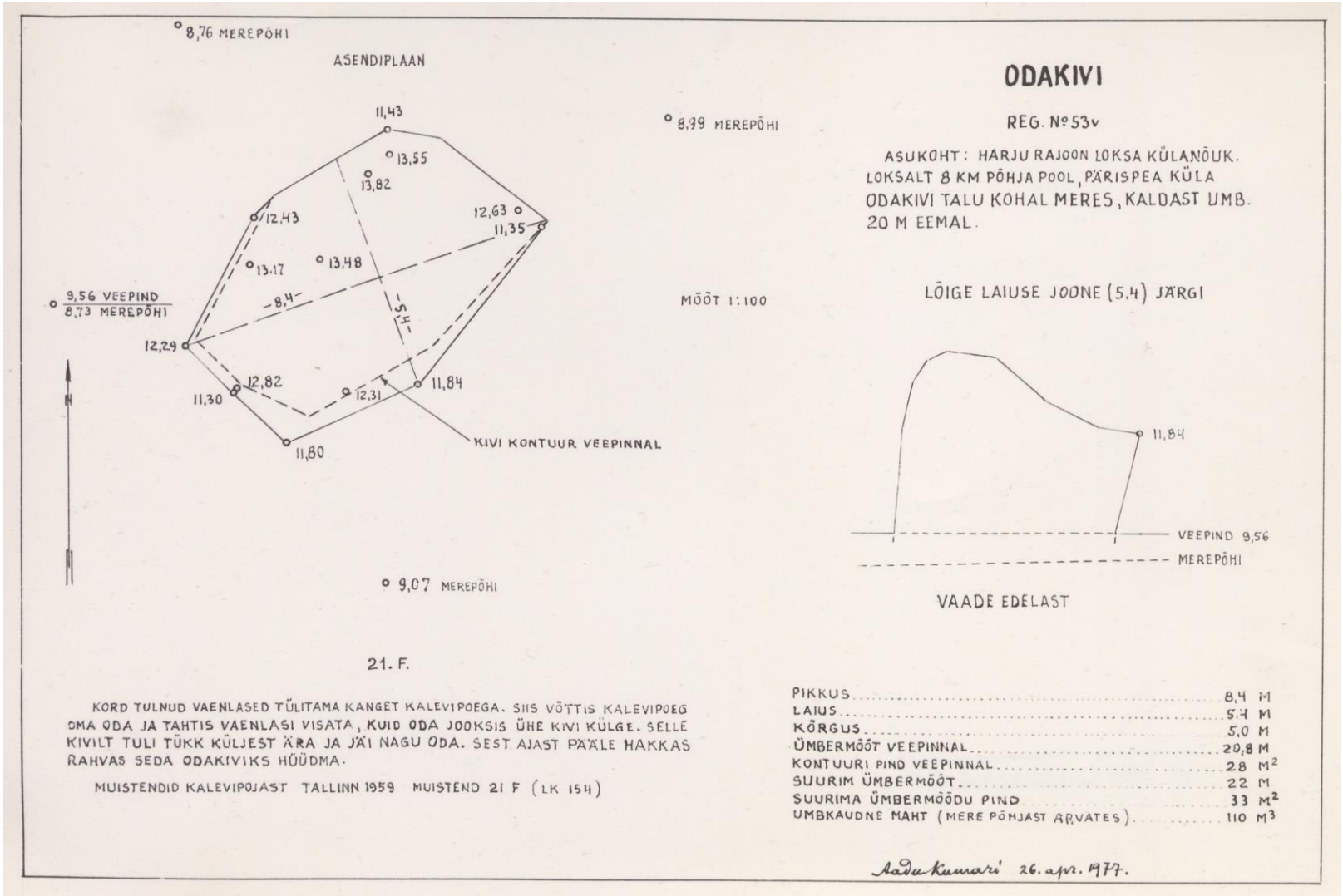

Sooraua uurija Arvi Lauringson, EKE EMV

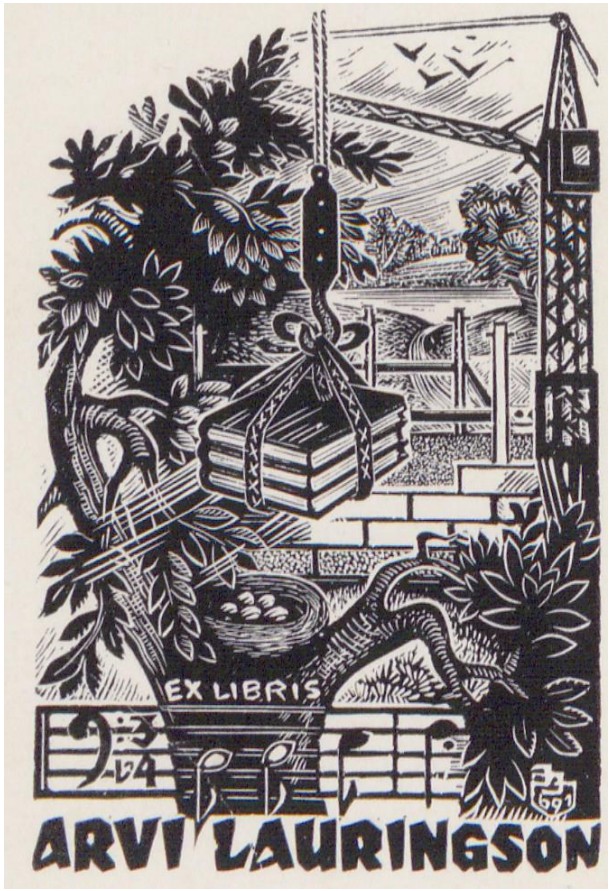

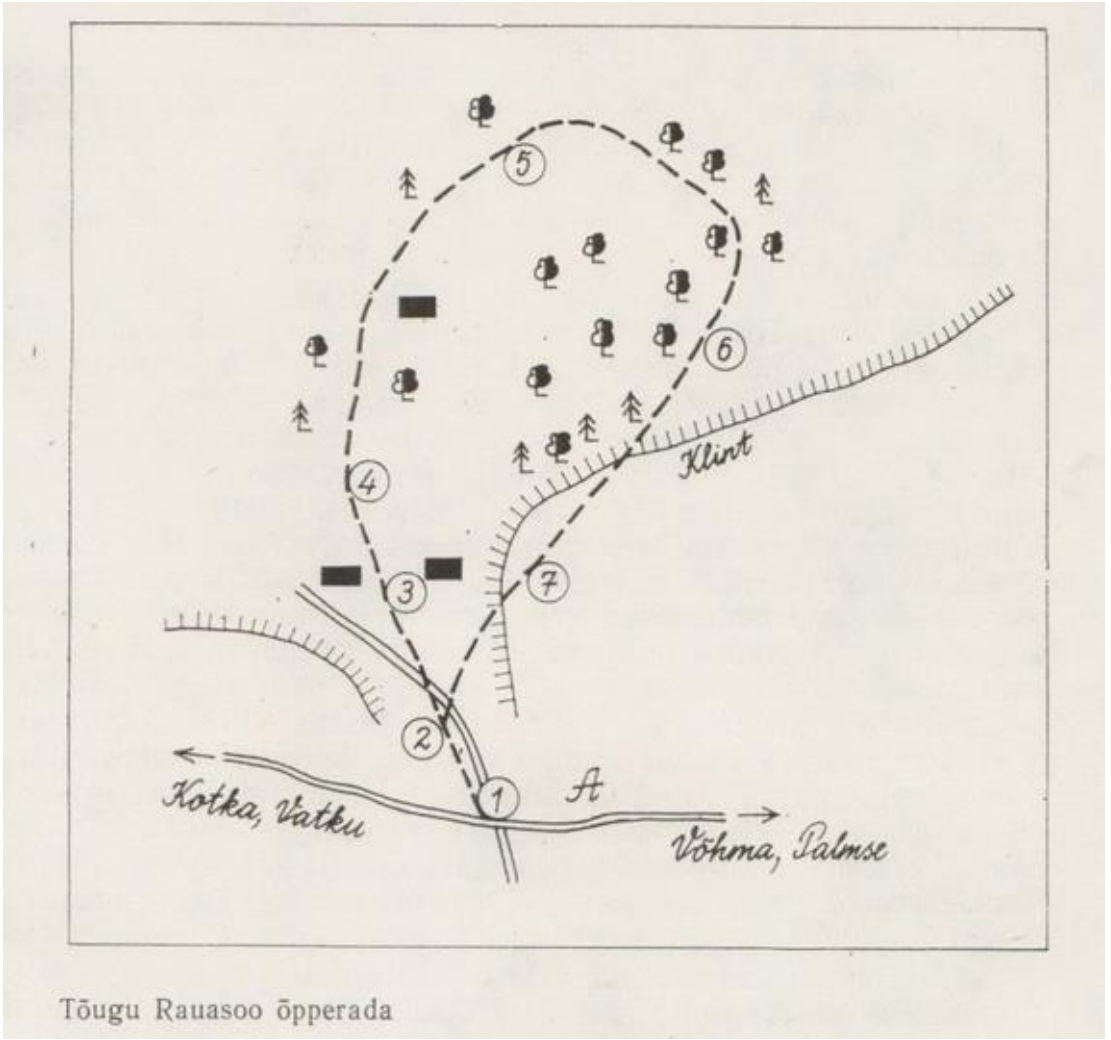

Tõugu Rauasoo õpperada

Rahvuspargi direktor 17 aastat

Muuksi jaanituli, 1973.
Algatus ja teostus LKS-i kohalike liikmete poolt

Mälestustes ülivõrdelised kajastused;

Mitmed kaasaegsed on leidnud, et Tõnuristil ja Käbinil oli rahvuspargi asja ajades mingi sisemise kompensatsiooni vajadus oma rahva ees;

Eilart on Käbini lahkumise järel ühes tööpaberis (1999) märkinud: *Seltsi asutamise, Lahemaa (Seltsi asut. rahvuspark) ja ENSV LK-seaduse protezee*

Lahemaa rahvuspargi eestvedajad Jaan Eilart (keskel) ja Edgar Tõnurist (temast vasakul) Muuksi jaanikul 1974. aastal

Leo Laanetu, Aadu Kivirüüt, Arno Lepnurm

Tsitre suvemõisa varemete juures

Veljo Ranniku

Apoteoos LKS-i jaoks oli 1976 suvine kokkutulek Palmses

Koguduse ees, Palmse Kloostrikivide vahel

Juhan Lepik
ja Noorte Looduskaitsjate klubi 1982-

Tiit Lepiku veebikodu: https://lepik.co/

Rahvahulk vakatas rõõmust. Jaanitule leekide imepärane tantsisklemine, kõneleja hingestatud esinemine haaras meist igaühte, hingestas meid kõiki. Ühendas meie mõttemaailmas väärikateks esivanemate rahvuslike traditsioonide jätkajateks. See ühine mõte aitas meie kogukonnal kesta, hoida eluruum elamiskõlblikuna ka järeltulijaile. Ja seda ühismõtet väljendas Edgar Tõnurist tolle aja kohta väga julgelt. Ütles seda, mida rahvas ootas. See üllatas suurusehullustust põdevaid ühepäeva tegutsemisviisiga ametnikke ja tollaseid võimumehi. See oli Edgar Tõnuristi sõnum, mille mõju oli tunda nõukoguliku riigikorra lõpuni.

Leo Laanetu, pealtnägija, 1973. E. Tõnuristi mälestusraamat, 2011